

BOGANMELDELSER

Beth Grothe Nielsen: Straf – hvad ellers? København: Tiderne Skifter Forlag 2006. ISBN 87-7973-174-0. 182 sider.

Det hævdes ofte, at strafs-kærpelse og øget anvendelse af fængselsstraf er svaret på forøget kriminalitet. Ved første øjekast ser det både overbevisende og fornuftigt ud, og sådanne idéer plejer at være populære blandt befolkningen, aviser og hos politikere. Man mener, at strafs-kærpelse vil have en afskrækkende virkning på borgerne ud over den umiddelbare virkning: at straffe pågældende gerningsmand på en passende måde. I bogen *Straf-hvad ellers?* ser forfatteren Beth Grothe Nielsen med kritiske øjne på disse idéer og viser, at selv en øget strafs-kærpelse, eller en halvering af strafmængden, ikke har en umiddelbar indflydelse på kriminalitet. Derimod tyder forskningen på, at almindelige fængselsstraffe – både korte og lange – som regel gør mere skade end gavn, for så vidt angår den dømtes adfærd efter løsladelsen.

Det siges ofte at vi straffer af hensyn til befolkningens retsfølelse, og at denne retsfølelse hele tiden synes at kræve mere af det samme. Det er velkendt inden for forskningen i flere lande at straffene er for milde efter befolkningens opfattelse. Men de fleste tror, at strafniveauet ligger lavere, end det faktisk gør, og folk ved ikke, hvor strengt vi egentlig straffer. Nielsen sætter også et spørgsmålstejn ved idéen om, at vi må straffe, "så det kan mærkes", og "så de kan lære af det", og viser, at hvis beskrivelsen af en retssag er tilstrækkeligt omfattende med alle relevante oplysninger, bliver de fleste borgere mildere i deres syn på forbyrderen. Hensynet til befolkningens retsfølelse bruges ofte sammen med argumentet om hensynet til ofrene – at kræve strengere straf af hensyn til ofrene. Men Nielsen påpeger, at når vi lukker folk ud af fængslerne mere vrede, end de var før de kom ind, risikerer vi nye ofre for deres voldelige reaktioner. Og flere praktikere har gjort den erfaring, bemærker Nielsen, at ofre ofte har brug for noget andet end (streng) straf til gerningsmanden. Begrebet „offer“ er også langt fra et noget entydligt begreb.

Til sidst spørger Nielsen, om vi tør tænke i andre baner end straf? Tør vi sætte et spørgsmålstejn ved idéen om, at vi må straffe? Og hun minder os om, at der eksisterer en del andre muligheder, ikke mindst bøder og konfliktråd – idéen om konfrontation og mægling mellem ofre og forbyrdere.

Bogen er nyttig for alle, der interesserer sig for kriminalitet og straffe, herunder hvorfor vi straffer, hvad og hvem vi straffer, og hvordan dette ikke er statisk over tid eller ens fra sted til sted. Loven og dens håndhævelse bør genspejle borgernes retsbevidsthed, og det er derfor naturligt, at der tilstræbes en udvikling i bevidstheden om, hvorledes de retslige reaktioner og grundene herfor bedst forklares for befolkningen.

Bogen er skrevet på let læseligt sprog, som enhver kan forstå. De forskellige problemstillinger, som behandles i bogen, kan bruges som debatgrundlag, også i andre samfund end det danske. Her kan det nævnes, at bogen bruges som pensum i et valgfrit kursus om sanktioner og kriminalpolitik ved det juridiske fakultet på Islands Universitet.

Helgi Gunnlaugsson
Universitetet i Island

Daniel Halft: Die Szene wird zum Tribunal! Eine Studie zu den Beziehungen von Recht und Literatur am Beispiel des Schauspiels "Cyankali" von Friedrich Wolf. BWV - Berliner Wissenschafts Verlag 2007. ISBN 978-3-8305-1420-6. XIV + 238 pp.

Selvom den måske uddøende race af jurister, hvis daglige læsning er Ugeskriftet, og som afslapningslekture vælger den nyeste juridiske disputats, vil stejle ved kampråbet "Der in Bezug auf die schöne Literatur ungebildete Jurist ist ein Sicherheitsrisiko" (*Peter Schneider* i "... ein einzig Volk von Richtern". *Recht und Staat* in der *Literatur*. 1987), har forståelsen efterhånden bredt sig for den ofte intime vekselvirkning mellem ret og litteratur, både ved at juristen gennem læsning af skønlitteratur kan nå til ny indsigt om sit eget virke, og ved, at retspolitikeren, agitatoren, betjener sig af skønlitteraturen som våben for at indvirke på den praktiske retsudvikling. Som *Jörg Schönert*, en anden veteran i emnet, har anført, medvirker litteraturen til at skabe holdningerne i "det retskulturelle orienteringsrum". Så langt tilbage som omkring 1810 har den præjisiske reformstatsmand *von Stein* kaldt digterne "folkets advokater" – som det ses, har synspunkter meget gamle aner i Tyskland.

Det foreliggende værk, som har indbragt forf. den juridiske doktorgrad, giver et fint eksempel på et skønlitterært påvirkningsforsøg over for lovgivningen. Med forf.s egne ord i resuméet p. 101 kan i tider, hvor juristerne vægrer sig ved at medvirke til den nødvendige retsudvikling, den kritiske litteratur være lunt i den samfundsmæssige krudttønde. Særlig på strafferettens og strafprocessens område er spændingen mellem loven og den offentlige mening ofte akut (p. 100, med henblik på satirikerens *Karl Kraus'* hudfletning af den østrigske sædelighedslovgivning omkring år 1900).

Efter en nyttig opsummering af emnets mange forgreninger giver værket en nærmere skildring af den kommunistiske forfatter og læge *Friedrich Wolf*, der i 1920'erne førte en hidsig kamp mod den nedarvede § 218 i straffeloven om svingerskabsafbrydelse. Lovens værste følge var ikke de idømte straffe – mørketallet var kolossalt, straffene var milde, særlig efter en betydelig strafnedsættelse ved

en reform i 1926, og 25 % af sagerne endte med frifindelse (p. 116) – men det stadig gældende forbud, som medførte, at læger, som ikke var særlig medlidende (eller griske), simpelthen ikke turde foretage indgrebene, hvorfor kvinder, der ville afbryde svangerskabet, handlede selv eller anvendte ukyndige kvaksalvere med død eller kvæstelse i et tilsyneladende stort antal tilfælde til følge. 1929 fremkom hans skuespil "Cyankali" om en tragisk skæbne, hvor en ung kvinde på grund af arbejdsløshed for både hende og hendes kæreste ikke vil gennemføre svangerskabet, men, da hun ikke får hjælp af en læge, tager tilflugt til de mest fortvivlede midler, særlig en lille dosis cyankalium; da hun kommer til at tage en overdosis, dør hun, samtidig med en politiet arresterer hendes moder for at have hjulpet hende. Skuespillet blev en kæmpesuccès – også opført i Danmark (p. 172) – og filmatiseredes straks. Dets politiske sprængkraft viste sig bl.a. ved, at indenrigsminister *Frick* (1946 hængt i Nürnberg) i Thüringen, hvor nazisterne havde magten allerede i 1930, forbød opførelsen, hvilket forbud overforvaltningsretten i Jena ophævede (p. 144 f.). Desuden krævede en massebevægelse § 218 ophævet, og et kort øjeblik i 1931 var der på grund af nazisternes midlertidige boycott af rigsdagen flertal i denne for en reform. Det mislykkedes ved, at socialdemokraterne kun ville stemme for partielle reformer, bl.a. straffrihed for indgreb i de første måneder af svangerskabet (p. 129), medens kommunisterne ville fjerne § 218 helt. Da et kompromis ikke var muligt, blev det kommunistiske forslag om ophævelse af § 218 nedstemt, og det magiske øjeblik gik tabt. Efter Hitlers magtovertagelse i 1933 måtte Wolf emigrere, og hans værker blev brændt (p. 209), ligesom "Cyankali" naturligvis blev forbudt. 1943 skærpedes § 218 med mulighed for dødsstraf, når det udstødte foster ville være blevet en dreng, idet værnemagten mistede en soldat!

Under kampagnen begik Wolf en dum fejl, idet han gik løs på loven, som den så ud før reformen i 1926, hvilket kritiseredes skarpt i pressen af en statsadvokat, som selv var åben for reformer, men gjorde gældende, at Wolf kæmpede med urene våben (p. 182 ff.). Man kunne med føje indvende, at det afgørende ikke var straffenes strengthed, men selve strafbarheden og de derved forårsagede dødelige indgreb, men episoden viser, at den agitator, som forsøger at indvirke direkte på lovgivningen, skal have citeringerne i orden for ikke at lægge sig blot og måske endog miste mulige sympatisører i den juridiske verden.

En god, tankevækkende og elementært dramatisk bog, der i øvrigt udmunder i en fin litteraturliste på ikke mindre end 276 titler, som viser spændvidden af emnet ret og litteratur i tysk teori.

Peter Garde

Fhv. dommer ved retten i Hillerød

Sverre Flaaten: *Heroinister og kontorister – en undersøkelse av maktens ulike fasetter i rettsforfølgelsen av narkotikalovbrudd*. Fagbokforlaget, Bergen, 2007, 190 sider.

Heroinister og kontorister er en bearbeidet utgave av Sverre Flaatens masteravhandling i kriminologi. Det er ikke ofte masteravhandlinger utgis i bokform, men Flaatens forsvarer absolutt utgivelse.

Tema for boka er rettsbehandlingen av narkotikasaker og de ulike partenes fortolkninger, forståelse og opplevelser av dette. Flaaten har intervjuet dommere, politi og påtalejurister, advokater og de tiltalte. At han søker å belyse narkotikasakene fra de ulike partenes ståsted er i seg selv et viktig, men dessverre uvanlig grep. Boka er også bygget opp etter hvem som studeres, kapittel 2 er pusherne, kapittel 3 forsvaradvokatene, 4 politiet og 5 dommerne. Heroinister og kontorister er ”klassisk” Oslo kriminologi i den forstand at den metodisk bygger på dybdeintervjuer av relativt få respondenter og ved at den tidvis er ført i et mer skjønnlitterært språk.

I den videre gjennomgangen av Heroinister og kontorister vil jeg i stor grad forholde meg til politidelen i boka og politiets behandling av narkotika. I så måte yter ikke denne anmeldelsen boka full rettferdighet.

Det første som slår en, og som kanskje ikke er så overraskende, er at intervjuene med pusherne fungerer best. Vi kommer nært pushernes verden og narkotikaøkonomien behandles på en fin måte. Det er kanskje ikke så overraskende at det er slik. De har mest fargerikt språk og lever liv som for oss lønsmottakere virker eksotisk og spennende. De andre gruppene fremstår mer som kontorister, i ordets rette forstand. Flaaten får frem det ganske sammensatte forholdet som eksisterer mellom politi og narkotikabrukere / pushere. Det er et spill med noen underforståtte regler. Et spill hvor politiet har makt og pusherne avmakt. Samtidig er det klart at de to gruppene lever i et og samme meningsunivers preget av ambivalens og at politiet på mange vis er avhengig av pusherne.

Det er ingen enkel sak å forske på politiet. Rent metodisk byr intervjuer av politifolk på noen særegne utfordringer. Vanligvis er ikke problemet at politiet *ikke* sier noe. Det er heller at de er vant med å intervjuer eller avhøre og styrer samtalen selv. Det er ikke uvanlig at politiet tar regien over intervjuet og de er ganske bevisste på hva de ønsker å formidle. Jeg har opplevd at studenter har fått ”for gode” intervjuer i betydningen at respondentene har svart meget grundig og overbevisende, men at man senere kan se at de har styrt svarene dit de ville ha det.

Et annet problem er at politiforskningen har en tendens til å havne i en av to grøfter. Den ene er den sterkt kritiske som skal avkle makten, men i stedet gir et fortegnende bilde av politiet. Dette er egentlig ikke så vanlig. Den andre er den rosenrøde. Mange fanges raskt av politiets ”sjarm”. Ofte stiller forskere med en

rekke fordommer overfor politiet, de oppfattes som tøffe, harde, noe enkle og ofte lite sympatiske. Når man så møter åpne, reflekterte, medfølende og sympatiske politifolk smelter de fleste raskt. Politiet holder ofte på med spennende ting, dette inntrykket gis i alle fall. Det gir noe ekstra å snakke med ekte krim eksperter. Gleden ved at de stiller til intervju og at en får lov å være med som forsker skal heller ikke undervurderes. Flaaten uttrykker også at han hadde vært skeptisk og forutinntatt, men at dette snudde seg raskt. "Jeg antok at intervjuene kom til å bli vanskelige, og at intervjuene lett kunne gå i vranglås. Jeg kunne ikke tatt mer feil" (s. 25) Slik jeg leser Heronister og kontorister så styrer Flaaten unna de metodiske problemene skissert ovenfor og faller ikke i noen grøft.

Undersøkelsen er utført ut fra et utvidet fenomenologisk ståsted eller perspektiv, "et fokus på menneskers måter å oppleve verden på" (s. 18). En del av tolkningene av utsagnene synes jeg tidvis i liten grad vitner om en fenomenologisk tilnærming, den blir i stedet normativ. I en del tilfeller blir det litt vel mye fortolkning, mens politiet ikke får forklart seg. Dette gjelder eksempelvis på side 131 når han stiller spørsmål om hvem den typiske narkotikalovbryteren er. Ofte omtales eksempelvis politiets utsagn som kyniske. Mange av disse utsagn er enkle å forstå ut fra konteksten. Det blir tidvis for lite fenomenologisk, Flaaten burde i større grad latt respondentene få komme til orde uten nødvendigvis å fortolke hva de sier.

En kan spørre hvem "politiet" er i denne undersøkelsen? *Heronister og kontorister* bygger på intervjuer av fem ansatt innen politiet, tre av disse er politijurister (embetsmenn), mens to er etterforskere. Spørsmålet er hva man egentlig kan si ut fra dette materiale? Kan man generalisere funn fra disse til "politiet", noe som tidvis gjøres ganske friskt (som på side 135)? Det er muligens greit når problemstillingen er *rettsbehandlingen* av narkotikasaker, men burde det uansett ikke ha vært drøftet noe mer inngående? Spørsmålet er om man kan uttale seg generelt om *politiet*? Innen en rekke tema er det stor avstand mellom hva jurister og tjenestemenn uttrykker. Deres svar vil også farges av stedet og avdelingen de arbeider. Et annet kjent skille går mellom hva ledelsen og de på gata mener. Det er tidvis antagonisme mellom disse. Ledelsen har en annen kultur, lever i en annen virkelighet og har andre oppgaver. De er meningsmessig knyttet opp mot den sentrale ledelsen i Justisdepartementet og Politidirektoratet og deler deres verdsett, mens ordenspolitiet/gutta på gulvet er de som utfører oppgavene i praksis og utsettes for et sterkt press fra ledelsen. Flaaten's respondenter ser mer oppover enn nedover. Dette blir problematisk i forhold til bruken av sentral politisosiologi som i svært stor grad bygger på undersøkelser av ordenspolitiet, nærpolitiet og andre som møter publikum i sitt daglige virke.

Narkotikalovbrudd har flere kjennetegn som gjør at politiet nødvendigvis må stille med motstridende følelser i forhold til det.

- Narkotika er godt egnet som "fikser" på kriminalstatistikken som politiet veies og vurderes etter. Saksbehandlingstiden er svært kort og oppklaringsprosent er nesten 100.

- Å arbeide med narkotika er egentlig eller skikkelig politiarbeid. Sakene fyller de kriteriene som stilles til egentlig politiarbeid, de oppfattes som alvorlige, kan oppklares og lett måles.

- Å arbeide med narkotika gir status. Narkotikaarbeid ligger lengst opp i stathierarkiet. Dette ser en på bevilgninger, mediadekning av saker, prioritering fra myndighetene med mer. Det er en måte å gjøre karriere i politiet. At narkotika nå er slukt av begrepet organisert kriminalitet er sårt for flere.

- Narkotika passer godt inn i politiets normative univers. Det er skadelig og kan drepe. Å bekjempe dette ondet oppfattes nærmest synonymt med å redde liv. Innsatsen mot narkotika blir derved moralsk høyverdig.

- Narkomane er nærmest oppskriften på *slasken*. At de er tapere og elendige betyr egentlig ikke så mye, de har valgt dette selv. Narkotikaen gjør dem til slask og dermed police property.

Politiet har stort sett konvensjonelle normative oppfatninger. Deres primær-oppgave er å opprettholde lov og orden. Narkotika er nærmest per definisjon assosiert med uorden og noe som truer samfunnets normative orden. Store deler av den norske narkotikadebatten, preges ikke av rasjonalitet, men av moralske forestillinger, hvor miksbruk i bunn og grunn enten oppfattes som en moralsk og personlig svikt, som urent, eller i noen få tilfeller også som at man er offer for omstendigheter en ikke har kontroll over.

Jeg vil stille spørsmål ved en av Flaaten's påstander. Han beskriver det langt på vei som en myte at det finnes storprofitører innen narkotikamarkedet. Som alle andre myter så finnes det eksempler, også innen kriminologisk forskning, på at det også fins slike. Likevel har han rett i at den ressurssterke er usynlig i statistikken og det meste av forskningen, men betyr det at han ikke finnes eller at politiet ikke kjenner til slike? Det finnes vel knapt noe yrke som er mer fylt med myter enn politiyrket. Forskning har vist at ikke bare media og publikum, men også politiet selv er fanget av disse. Når man spør politiet om narkotika og hva de holder på med så reflekterer svarene like ofte media, samtaler på piketten og utbredte oppfatninger som finnes blant politifolk som egne erfaringer fra feltet.

Flaaten's bok har mange gode og leseverdige observasjoner. Når han påpeker at politiets proaktive innsats lett kan bli selvoppyllende ved at man tar de man kjenner, følger og overvåker kjenninger og derved avdekker kriminalitet. Dette er en viktig side ved meningsproduksjonen innen feltet, man får bekreftet sine bilder av de narkomane ved at man stadig pågriper de som har visse kjennetegn og som man allerede vet av.

Det er også riktig at det meste av den proaktive innsatsen er personrettet. Det er typisk for politiet å sitte inne med en utrolig personkunnskap. Mye av deres arbeid er rettet mot personer og saker, dette er samme logikken som ligger i den strafferettslige tenkemåten.

Intervjuene viser også at politi, som innen andre yrker, er fanget av sitt eget arbeid. Jeg kjenner flere narkotikaeksperter som har jobbet innen feltet i tiår. De besitter imponerende fagkunnskap, men mangler tidvis fullstendig forståelse for de samfunnsmessige konsekvenser av hva de gjør. Målene for arbeidet blir raskt kilo, saker og lengde på dommer, ikke om man reduserer de samfunnsmessige skadene ved narkotikabruk.

Flaaten uttrykker at politiet oppfatter seg selv som den "siste skanse" ... "uten dem vil narkotikaen være helt ute av kontroll." (s. 139) Dette er et perspektiv en ofte finner innen politistudier, men jeg er usikker på om dette er et utbredt syn i norsk politi. Mine erfaringer vitner om en noe større grad av realisme i forhold til hva de faktisk kan gjøre.

Et siste kritisk punkt er definisjon av policing som benyttes. "Policing er den generelle form for sosial kontroll som oppstår der det er potensial for konflikt, avvik eller uro i samfunnet." (s. 139) Forfatterens bruk av begrepet er noe snevert og tidvis uklart. Policing er et begrep som det ikke finnes noen enkel oversettelse av til norsk. Det kan muligens betegnes polisært virke. Reiner har følgende definisjon i sin bok *Politics of the police*: "Policing viser til et sett med aktiviteter som har som mål å opprettholde sikkerheten innen et sosialt system eller i sosiale systemer generelt" (Robert Reiner, *The Politics of the Police*, Oxford University Press, 2000 s. 3). Det særegne med policing er at det opprettes prosesser for overvåkning samtidig med at det trues med sanksjoner når avvik og uorden oppdages.

Heroinister og kontorister er en viktig bok om et viktig tema. Den gir oss kunnskap om noen av de meningsdannende prosessene som foregår innen rettsapparatet og hvordan de ulike gruppene han studerer på mange måter er fanget av det spillet som foregår. Spillet styres langt på vei av kriminalpolitikken og de lov- og ressursmessige rammer som gis. I den teoretiske analysen av makten som Flaaten benytter i *Heroinister og kontorister* står Weber sentralt. Personlig synes jeg dette ikke alltid fungerer like bra. Han har dessuten tidvis et problem med å integrere teorien i empirien. Undertegnede savnet gang på gang Durkheims perspektiver om samfunnsnormer og solidaritet.

Heroinister og kontorister er en bok jeg vil anbefale. Mange burde lese og lære av den. Det gjelder ikke minst de yrkesgrupper som er intervjuet i boka. Den er et ganske imponerende stykke arbeid som langt på vei makter å innfri sin oppgave å gi en beskrivelse av hvordan de ulike partene opplever prosessene rundt straf-

fesaksbehandlingen av narkotikasaker. Jeg er likevel redd for at mange, kanskje særlig innen politiet, ikke plukker opp boken. Den er tidvis noe tung og undertegnede hadde selv problemer med noen av setningene. Et eksempel: "Fetisjeringen av politiet går på at man ikke ser ut til å tenke seg andre former for policing som en mulighet for kontroll av narkotika." (s. 139) Politiet er grunnleggende sett en praktisk yrkesgruppe. De er ikke særlig glad i teori, i alle fall om den ikke direkte kan nyttiggjøres eller raskt skjønner hva den skal være godt for.

Paul Larsson

Politihøgskolen i Oslo

Alyson M. Cole: The Cult of True Victimhood. From the War on Welfare to the War on terror. Stanford University Press. Stanford, California, 2007.

Alyson Coles *The Cult of True Victimhood* handlar inte enbart eller kanske ens främst om brottsoffret. I den mån boken gör det är den uttryck för en tredje vändning på ett halvsekel i den politiska och vetenskapliga debatten om brottsoffret. Under 1950- och 60-talet var den centrala tesen inom viktimologin att brottsoffret medverkade i sin egen viktimisering. På 70- och 80-talet kom kritiken av "blaming the victim". Skyddet av brottsoffret fick en central ställning i den kriminalpolitiska debatten och forskningen om brottsoffrets utsatthet och lidande tog fart. Från 90-talet kommer kritiken av olika uttryck för brottsofferrörelsen och forskningen som sägs vara ideologisk, leda till pacifiering av brottsoffret och helt utesluta offrets roll i brottet.

Och så kommer på 2000-talet Cole som kritiserar brottsofferkritikerna. Syftet med hennes bok är att analysera vad hon benämner kampanjen mot olika offergrupper – dess ideologiska grund, dess historiska bakgrund, de kulturella känsligheter den främjar och den politik den understödjer. Hennes huvudtes är att offerkritiken är en kritik av identitetspolitiken, civil rights och välfärdsstaten. Kritikens effekter är en underminering av det kollektiva och en avpolitisering av utmaningar att göra något åt orättsvisa förhållanden i samhället.

Cole går igenom litteraturen om kritiken av offret som social kategori med start i Charles Sykes *A Nation of Victims*. Hon anklagar kritikerna och särskilt "Anti-Victim Feminism", "AVFers", för att förenkla debatten och inte se de olika rötterna och aspekterna av offerrörelsen.

I en särskild analys tar Cole upp den svarte författaren och tidigare civil rights-ledaren Julius Lesters konvertering till judendom. För Lester själv var detta ett sätt att frigöra sig från en identitet som svart och förtryckt, och där han ser oferskap som ett aktivt val på samma sätt som man väljer status i allmänhet. Lester

framställer sig dock, enligt Cole, själv som ett offer, då han vid konverteringen av universitetet tvingades lämna sin position vid den Afro-amerikanska institutionen och liknar här andra offerkritiker som ser sig som illa behandlade.

Cole ägnar ett kapitel åt den omfattande terapiindustri som utvecklats kring offer. Dessa verksamheter är till synes till gagn för offren. I praktiken gör dock offerindustrin gemensam sak med kritikerna av offerrörelsen. Terapin tar udden av den politiska kampen och definierar i stället hjälpen för offren som positivt tänkande och förbättring av självuppfattningen. I terapin får offret lära sig att hon inte behöver vara ett offer utan kan ta kontroll över situationen och själv påverka sitt liv. Både företrädare för och kritiker av offerrörelsen hamnar här i delvis samma position. Genom att framhålla agenten och, i alla fall underförstått tron på en rättvis värld (i USA), undviker båda frågan om ojämlikheten i samhället.

Bokens sista kapitel, "The nation as victim", utgår från utvecklingen i USA efter 11 september. I princip borde denna händelse leda till en uppgradering av offret. Politiskt fick, enligt Cole, attackerna snarast motsatt effekt. President Bush betecknade förvisso dem som offer som dött under attackerna men anklagade också radikala muslimer för att bygga upp en viktimiteringskultur, där andra alltid bär skuld för sakernas tillstånd. I debatten framhölls de bidragstagande muslimerna i väst som lärt sig offerskapet i välfärdsstaten. "Blaming the victim", i detta fall USA, blev ett uttryck för bristande patriotism. Nu gällde sammanhållning och uppoffringar. Offerskapet reserverades för den "högsta graden" av offer. Det verkliga offerskapet, "the true victimhood", utgjordes av de offer som vägrade vara offer. Kampen efter 11 september blev en kamp mot moralisk och kulturell relativism och ett återupprättande av traditionella manliga ideal. I upprättandet av det "verkliga" brottsoffret får också straffrätten en starkare ställning på bekostnad av skadestånd och social reglering.

Sammantaget blir kritikerna av brottsoffer och andra offer en del av det konservativa och neoliberal projektet. Samhället är i grunden rättvist, människan bestämmer själv över sitt liv, hänvisning till förtryckande strukturer är uttryck för en slapp identitetskultur där människor kan avsvärja sig sitt ansvar, välfärdsstaten har givit upphov till en offermentalitet, uttrycket offer skall begränsas till ett fåtal som verkligen och utan egen skuld blivit hårt drabbade.

Coles bok är rappt, kunnigt och begåvat skriven. Hon öser ur litteraturen från de stora filosoferna till politiker och företrädare för populärkultur. Analyserna är spänstiga och de förbindelser mellan olika fenomen som etableras är ofta oväntade. Håller huvudtesen om offerkritiken som en del av attacken på välfärdsstaten har den naturligtvis stor bäring.

Några frågor inställer sig dock. Cole skriver nyanserat om offerrörelsen och dess olika delar och rötter. Hon kritiserar också offerrörelsens kritiker för att inte se de viktiga bidrag till analysen som rörelsen bidragit med. Någon motsvarande nyanse-

ring tillåter sig inte Cole i beskrivning av kritikerna. De slås ihop i en bunt och är alla delar av projektet att rasera välfärdsstaten. Uttrycken för sambandet med detta projekt varierar, men i sin starkaste form kan det låta: "... anti-victimism emerged in the early 1990s primarily to undermine identity politics, multiculturalism, and the welfare state" (s. 172). Det är förstås möjligt att det är så, men detta har inte visats i analysen. Det kan också röra sig om samband som inte är kausala, om ej avsedd användning av kritiken och om oheliga allianser, t.ex. mellan presidenten och det republikanska partiet som vill begränsa företagets risker för stora utgifter i samband med stämningar och de som ser problemen med skadeståndspraxis som den utvecklats och som i stället vill se ett allmänt försäkringssystem.

Cole är något otydlig i sin egen bedömning av offerrörelsen. Hon tillstår att brottsofferrörelsen på senare tid dragits åt mer lag och ordning. Enligt andra bedömare är delar av rörelsen även pådrivande för användningen av dödsstraff. Uppenbarligen finns det problem i en utveckling där nästan alla definieras som offer eller där brottsofferdiskursen ifrågasätter många hävdvunna juridiska principer. Att i detta läge avfärda kritiken som del av attacken på välfärdsstaten förefaller vara att gå väl långt.

I Coles framställning blir alla grupper med mindre makt och resurser i samhället del av offerrörelsen. I så mening är det kanske rimligt att se kritiken som också en kritik av kraven på en jämlikare fördelning. Terminologin känns dock inte riktigt igen från skandinavisk horisont. Politiska och sociala rörelser för ett rättvisare samhälle har länge och både aktivt och framgångsrikt kämpat för förändring utan att rörelserna definierats i offertermer.

Att kritisera Coles framställning av USA med hänvisning till Skandinavien är kanske inte helt rättvist. Situationen i de olika länderna kan vara olika. Jämförelser är dock ett sätt att pröva teorier, och kunskaper från andra länder är viktiga om de kan bidra till förståelsen av det egna landet. Att forskare i Sverige som är kritiska till aspekter av brottsofferrörelsen skulle framföra sin kritik som del av en attack på välfärdsstaten verkar främmande. Inte heller från den politiska högern går det att hitta denna typ av kritik. Brottsofferrörelsen och brottsofferdiskursen i Sverige är stark, och den politiska högern använder sig i hög grad av brottsoffret i kriminalpolitiken. Härmed inte sagt att Coles analys inte kan få betydelse för Sverige och Skandinavien. David Garlands "the prudent citizen" har dykt upp i brottsofferdiskursens skugga. Det är inte givet att staten ska svara för brottsskyddet i varje situation, den förståndiga medborgaren måste ta sitt ansvar, och utvecklingen av säkerhetsindustrin pekar mot att brottsskyddet lämnas till den enskilde i det marknadsliberala samhället. Och utvecklingen i USA inom kriminalpolitikens område brukar med några års fördröjning dyka upp i Sverige.

Henrik Tham

Stockholm Universitet

Heli Askola: Legal Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the European Union. Hart Publishing, Oxford – Portland Oregon 2007. ISBN-13: 978-1-84113-650-9. XIX + 218 s. £ 35. Ph.d. afhandling (European University Institute, Firenze).

Heli Askola (HA) behandler i denne afhandling menneskehandel med henblik på prostitution inden for EU. Bogens titel lyder meget juridisk; afhandlingens mål er dog ikke at fortolke det eksisterende regelsæt, men at undersøge, om det er rigtigt, at den juridiske indfaldsvinkel er utilstrækkelig og derfor bør erstattes af en bredere tilgang, og om det er rigtigt, at disse spørgsmål bør klares på EU-plan som en transnational sag i stedet for nationalt. HA fremhæver, at emnet, til trods for at det er komplekst, i almindelighed er blevet behandlet fra forskellige snævre indfaldsvinkler, både teoretisk og politisk. Således har de gamle EU-lande alene set det som et strafferetligt problem, hvis det overhovedet er blevet diskuteret. Der er ganske vist i nyere tid opstået en erkendelse af, at der er behov for bistand til ofrene; men også denne begrundes (eller begrundedes) i ønsket om at effektivisere den strafferetlige forfølgning. Nu taler man derimod – i hvert fald til tider – bredere om 'the three Ps', d.v.s. 'prevention, prosecution and protection'. I det indledende kapitel redegøres endvidere nøgternt for den manglende viden om omfanget af trafficking og inden for denne om formerne for den.

Den brede indfaldsvinkel ('comprehensiveness'), som anvendes i bogen, bruges på et feministisk grundlag, som gennemgås i kap. 2. Retsområdet er på grund af sin karakter velegnet for feministiske analyser; de findes ganske langt tilbage i historien og har på skiftende måde bidraget til forståelsen af emnet. I nyere tid er der kommet en ny politisk agenda. "Trafficking is where increasing human mobility, contested sexuality and fear of crime meet, and thus a convenient excuse for legitimating enforcement action for the 'protection of EU citizens' ... " (s. 130).

I kap. 3-6 drøftes de forskellige retlige aspekter, herunder den frie bevægelighed inden for EU, kontrollen med immigrationen og migrationen, strafferetten og menneskeretten. Det påpeges, at prostitution og migration er "much more than a law and order problem (and, as some would argue, not really that at all), trafficking also invokes far more complex issues than just those relating to law enforcement, transnational organised crime and criminal law harmonisation" (s. 99). "In the framework of an Area of Freedom, Security and Justice, the question is how the law and order fight against trafficking resonates not only with security but with freedom and justice" (s. 100).

I kap. 7 rejses spørgsmålet, om det er muligt at finde en fællesnævner for alle de berørte indfaldsvinkler til traffickingen, og det besvares bekræftende – teoretisk set med henvisning til det 'comprehensive'. Men det sker med en pessimistisk understregning af, at "[t]rafficking and responses to it are located in an environment

where the material conditions that produce the supply of women to be exploited are very much bound with the ideological underpinnings of the market where the demand for sexual services remains unchallenged”, og at EU foretrækker at fremme det økonomiske på bekostning af det sociale (s. 187).

Afhandlingen er i det hele gennearbejdet og omhyggeligt dokumenteret. Den er kritisk, afbalanceret og nøgtern både i behandlingen af de faktiske forhold og de forskellige teorier samt tankevækkende i dens krav og råd til den fremtidige udvikling.

Vagn Greve

Copenhagen Business School

Andrew von Hirsch & AP Simester (ed.): Incivilities. Regulating Offensive Behaviour. Oxford: Hart Publishing, 2006.

Hovedemnet gjennom antologien er kriminalisering av *incivilities*; det man kan oversette som offentlig uhøflighet eller brysomme handlinger som møter forargelse blant publikum. Dette er et område det ikke er skrevet mye om tidligere, men som i dag har fått ny aktualitet og interesse på grunn av det britiske Home Office sitt arbeid med regulering av sjenerende atferd: *Anti-Social Behaviour Order*, heretter kalt ASBO. Slike regelverk kan bli vedtatt i perioder der befolkningen opplever en spesielt sterk subjektiv utrygghet, uavhengig av den objektive trygghet. Det handler om forsøpling, synlige narkomiljø i byen, tiggging, prostitusjon, tydelig rusavhengighetsoppførsel, støy, graffiti, hærverk og dårlig naboskap. Handlinger og atferd som ikke er strafferettslig sett alvorlige, men som påvirker folks hverdag, spesielt på grunn av sin utbredelse, synlighet og frekvens. Det skaper irritasjon, indignasjon, sinne, bekymring, forargelse eller frykt i tillegg til en følelse av maktesløshet. Gjennom antologien blir regulering av brysom atferd behandlet ut fra ulike synsvinkler. Den er tverrfaglig, og består av 11 bidrag fra filosofer, jurister, kriminologer og sosiologer. Jeg kommer ikke til å gjennomgå alle kapitlene her.

Roberts skildrer i første kapittel, kriminaliseringsspørsmålet ut fra tre vinklinger; den (retts-) filosofiske; *mens rea*; kva kan vi tenke om skyld og intensjon når det gjelder brysom atferd? Hvor går distinksjonen mellom ”vanlig” forargelse (*offence*), og skade (*harm*)? Skal man ta hensyn til offerets subjektive opplevelse av skade eller forargelse, eller ”ontologisk” skade? Den andre synsvinkel er den kriminologiske: hvordan kan man forklare årsakene til utbredelsen av antisosial atferd? Hvordan kan man forklare reaksjoner fra publikum og formelle reaksjoner? Hvordan rammer ASBO i forhold til kjønn, klasse, alder og etnisitet? Den tredje synsvinkel er den rettsvitenskapelige: hvordan skal kriminaliseringsprinsippene se

ut? Hvordan uttrykke straffbarhet, skyldkriterier og klanderverdighet i lovtekster, og hvordan tolke de eksisterende lovtekstene? For å kunne analysere eksistensen og bruken av ASBO bør man ifølge Roberts ha forståelse for alle tre synsvinkler. Gjennom bidragene søker man å ta hensyn til disse tre synsvinkler.

Simester og von Hirsch beskriver i det sjuende kapittel, som etter mitt syn representerer antologiens hovedbudskap, bruken av såkalt *two step prohibitions*, med ASBO som eksempel, altså det å straffe gjentagelse av mindre alvorlige lovbrudd eller ordensregler, på en slik måte at det kan oppleves som ute av proporsjon i forhold til regelbruddets alvorlighet. Den utformes lokalt gjennom politivedtektene og går inn under sivilretten. Slik kan man se bort fra vanlige rettssikkerhetsprinsipper. I politivedtekter kan man åpne for bortvisninger, forbudssoner, oppfordring til angivelse av naboer, bøtelegging, og andre spesielle lokale sanksjoner. Fengselsstraff kan også idømmes. Forfatterne konkluderer med en temmelig knusende kritikk av ASBO. Dette på grunnlag av at det bryter med følgende viktige rettssikkerhetsprinsipper:

Ett rettssikkerhetsprinsipp er at forbud og straff bør komme fra *sentral maktinstans*. Om dette skal håndheves lokalt, skal det være under oppsyn av sentral maktinstans for å ha legitimitet. Lokal spesiallovgivning er problematisk. Et annet er *generalitet*: forbud skal være generelle, ikke personlige. Straff skal ikke ramme *ad hominem*. Det er illegitimt å si at alle andre kan gjøre x, for eksempel å oppholde seg i et narkotikasalgsområde, mens person D ikke kan det. Et tredje er kravene om skyld, klanderverdighet og straffbarhet. Et fjerde er kravet om rettferdig og klar advarsel og informasjon om konsekvenser av en atferd eller handling, som ikke baseres på vage regler og skjønn. Et femte er kravet om rettferdig rettergang med beviskrav og vitner og forsvarer. Et sjette er kravet om proporsjonalitet; straffen skal stå i forhold til handlingens alvorlighet.

Ifølge forfatterne bryter ASBO og andre *two-step-prohibitions*, med disse krav av flere grunner. ASBO fungerer som en hybrid mellom strafferett og sivilrett. Man straffer handlinger som hører til i sivilretten, med strafferettslige virkemidler, uten rettergang, beviskrav eller proporsjonalitet. Brudd mot forbudet blir sett på som mer alvorlig enn handlingen *per se*. Det er altså bruddet, *ulydigheten*, og ikke selve handlingen som straffes.

Myndighetene forsøker å hindre *fremtidige* lovbrudd, ikke å straffe tidligere begåtte lovbrudd. Forfatterne argumenterer for at ASBO fører til diskriminering og kriminalisering av de uønskede element, der politikk, publikums følelser og klagetilbøyelighet får bestemme.

Bottoms beskriver i det siste kapittel, fem krav man bør oppfylle for å regulere antisosial atferd i et område. Man bør etter forfatterens syn arbeide for å styrke uformell sosial kontroll, eller horisontal sosial kontroll, fremfor vertikal sosial kon-

troll (ovenfra og ned-sanksjon), samtidig som man tar inn over seg at straff i noen tilfeller er nødvendig. Man bør arbeide for å styrke innbyggernes tro på sitt område, lokalmiljøfølelsen. En begynnelse kan for eksempel være folkemøter i lokalmiljøet, der man åpner for samarbeid og åpen dialog mellom alle involverte aktører.

Generelt kan man si at kapitlenes konklusjoner tenderer mot en kritikk av kriminalisering av antisosial atferd, der man etterlyser dialog og alternativ konfliktløsning. Straffene for å være eksentrisk eller uproduktiv har til tider gjennom historien vært strenge. Når én straffemåte av de brysomme ble illegitim, ble den erstattet av noe annet, som hadde samme effekt; kontroll av upopulære grupper og uønskede elementer. Reaksjonsmåter som ASBO er ifølge forfatterne en videreføring av denne historielinjen. Man kan flere steder lese enten på eller mellom linjene at kriminaliseringen av antisosial atferd undervurderer menneskenes evne til dialog og uformell sosial kontroll, at ordningen rammer klasseskjevt og at den setter muligheten for alternativ konfliktløsning til side.

Noen kapitler i antologien ligner hverandre mye, det virker som om redaktørene ikke har arbeidet systematisk med å ha en rød tråd som går gjennom boken. Men samtidig blir spørsmålene behandlet ut fra litt ulike synsvinkler, noe som gjør boken kompleks. Det er en grundig gjennomgåelse av problemstillingene rundt antisosial atferd. Boken anbefales alle som er opptatt av hvordan man kan leve sammen i forskjellighet i det offentlige rom.

Camilla Lied

Institutt for kriminologi og retts sosiologi

Rasmus H. Wandall: Decisions to Imprison. Court Decision-Making Inside and Outside the Law. Aldershot/Burlington: Ashgate 2008. ISBN: 978-0-7546-7157-2.

Boka presenterer Wandalls to undersøkelser av danske domstolars beslutninger om å ilegge ubetinget fengselsstraff avsagt i domstoler på laveste nivå. I Danmark som i mange andre land, ilegges fengselsstraff ut fra relativt klare rettsregler om når slik straff kan benyttes, og prejudikater fra høyere domstoler har avklart hvilke momenter som skal tillegges vekt ved utmåling av straff, slik at det finnes praktiske retningslinjer for hvor lang fengselsstraffen bør være i det enkelte tilfelle. Dette er juristers vanlige fremstilling av straffutmålingsprosessen, skriver Wandall (som selv er jurist). Siden de aller fleste fengselsdommer (også i Danmark) er i overensstemmelse både med den formelle juss og det praktiserte straffenivået (få dommer ankes og få anker tas til følge), så er det opplagt slik at dommer som blir avsagt, må være juridisk valide (holdbare), mener Wandall. Men samtidig antok han at beslutninger om fengselsstraff bare kan forstås innenfor en videre kontekst enn

den formaljuridiske, dvs. at også ulike normative og ideologiske strukturer gjør seg gjeldende. Hans ene målsetting med undersøkelsene var derfor å forsøke å fange opp normative og ideologiske strukturer som han antok preger beslutninger om fengselsstraff i danske underretter. Det andre formålet var å belyse forholdet mellom det formaljuridiske rammeverket som skal styre dommenes avgjørelser, og den øvrige sosiale, organisatoriske kontekst i domstolene.

Studien bygger på to ulike datamaterialer og tilnæringsmåter. Det ene materialet består av 500 dommer for boliginnbrudd og voldssaker fra seks ulike domstoler. Sakene har blitt kodet med sikte på at statistiske analyser skal kunne avdekke hvilke faktorer som har betydning når dommen ble ubetinget fengsel. Det andre, kvalitative, materialet er samlet ved at Wandall daglig i tre og en halv måned observerte rettsforhandlinger i en større dansk underrett, Roskilde, til sammen 46 saker. Dessuten intervjuet han 13 hovedaktører ved domstolen (dommere, påtalemyndighet og forsvarsadvokater). De to materialene er helt separate. Selv om det sistnevnte både inneholdt vinningskriminalitet og voldssaker, var dette helt andre saker enn de som inngår i det første materialet.

I domsmaterialet som ble analysert statistisk, ble straffen ubetinget fengsel i 60 % både av boliginnbruddene og av voldssakene. Regresjonsanalysene er utført med sikte på å undersøke om følgende forhold har betydning for hvorvidt domstolen vil ilegge ubetinget fengsel: lovbruddets karakter/alvorlighet, tilståelse eller ikke, trekk ved lovbrøyteren (tidligere straffer, alder, inntekt, ekteskapelig status) og domstolsform. Randall finner jevnt over støtte for at disse faktorene har en statistisk signifikant betydning. Men analysene gir ingen muligheter få å si noe om *størrelsen* på den effekt som ulike faktorer kan ha for ileggelse av ubetinget fengselsstraff, bare *om* det (statistisk) ser ut til å foreligge en effekt. Det skyldes at størrelsen på de uveide beta-koeffisientene for ulike variabler som gjengis i tabeller i boka, ikke kan sammenlignes fordi koeffisientens størrelse bl. a. er avhengig av hvilke måleenheter som benyttes på variablene. Selv om Randalls analyser gir noen uventede resultater, gir de etter min oppfatning ikke holdepunkter for å hevde at normative eller ideologiske faktorer av ikke-strafferettslig karakter har betydning når dommen blir ubetinget fengsel. Et par eksempler: Med unntak for boliginnbrudd som ble pådømt i full rett (med lekdommere), var andelen av de dømte for slike innbrudd som fikk ubetinget fengsel verken systematisk betinget av antall innbrudd eller av verdien av det som ble stjålet. Fengselsandelen var høyest når verdien av det som ble stjålet var lav. Etter min vurdering er dette ikke særlig overraskende verken i forhold til de faktorer som preger denne gruppen av dømte (sosialt utslåtte personer), eller i lys av at det ofte er tilfeldigheter som avgjør hvor store verdier innbruddstyver finner og får med seg - som er oppgitt i domsmateriale. Wandall finner også at andelen som får ubetinget fengsel for boli-

ginnbrudd er høyest for de som satt varetektsfengslet, og mener at dette er i strid med det man fra et strafferettslig utgangspunkt skulle forvente. Det er vanskelig å forstå. I Oslo blir varetekt ofte brukt for å stanse personer som hyppig begår innbrudd, og de vil også regelmessig få ubetinget fengselsstraff som (delvis) vil være sonet i varetekt.

På grunnlag av Luhmanns rettsforståelse og andres forskningsarbeider om domstolene legger Wandall til grunn at det formalrettslige rammeverket (gjeldende rett) vil være kontekstuellet åpent for andre normative føringer som vil gjøre seg gjeldende i rettssalen. Han antar at det daglige samværet og samhandlingen mellom de faste aktørene i rettssalene vil medføre at det dannes andre sosiale normer enn de som er forankret i det formaljuridiske rammeverket. Dette systemet av uformelle normer kaller Wandall for et rettssystem, som har fire sentrale verdier: i) aktørene skal søke en felles grunn, dvs. løsninger som alle aktører finner legitime; ii) en mest mulig effektiv behandling slik at saken kan løses innenfor oppsatt tid; iii) å opptre i samsvar med gjeldende rett; og iv) finne løsninger som har substansiell betydning. Disse verdiene som han anser som styrende for kommunikasjonen mellom partene i rettssalen, inngår i grunnlaget for analysen av studiens kvalitative materiale.

Om man følger enkeltsaker som blir behandlet ved domstol, får man lett inntrykk av at straffen som blir utmålt, følger av en lang rekke enkeltelementer i den enkelte sak. Når Randall snakket med rettens faste aktører, dommere, advokater og påtalemyndighet, om hvorfor saker ender med ubetinget fengsel, fikk han inntrykk av at disse praktikerne hadde ferdiglagde svar som kom til uttrykk i bare noen få programmer for straffutmåling (s.83). De hadde generelle oppfatninger om hva som fører til ubetinget fengsel, først og fremst: lovbruddets karakter, tidligere dommer, tiltaltes personlige og sosiale karakteristika, om tiltalte er en ungdom eller voksen – og behovet for å avsi dom i hver eneste sak.

Randalls analyser (kap. 7 og 8) av det kvalitative materialet som belyser hva som er sentralt i kommunikasjonen mellom rettssalens aktører, gjør meg ikke overbevist om at denne kommunikasjonen er nevneverdig påvirket av uformelle sosiale mekanismer i rettssystemet. Mitt bestemte inntrykk av (norske) lærebøker i strafferett som bygger på analyse av domspraksis (særlig i høyesterett), vektlegger de samme momenter som Randall fant sentral i kommunikasjonen i rettssakene han observerte, og det understrekes hyppig i slike lærebøker at vurderingen av momentene skal være konkret og knyttet til den enkelte sak. Dette vil nok rettssalens faste aktører være innforlivet med og mene at de skal og holde seg til i sitt arbeid i rettssalen. (Dette synspunktet understøttes også av forfatteren selv, når han i en annen sammenheng (s. 119) siterer fra et dommerintervju.) Derfor er det ingen grunn til å stusse over at kommunikasjonen mellom rettens aktører var sterkt

fokusert om momenter som lovbruddets alvorlighet, tidligere straffer, risiko for at tiltalte vil fortsette å begå kriminalitet, tiltaltes personlige og sosiale forhold og tiltaltes alder. At samtlige aktører også er opptatt av at hver sak må avsluttes innen rimelig tid og innenfor det som er juridisk holdbart, er heller ikke uventet, og dette ser ikke ut til å ha noen systematiske følger for utfallet av sakene.

Wandall er også opptatt av domstolens bruk av normative begrunnelser som kan legitimere bruk av ubetinget fengsel. Slike begrunnelser finnes i ulike strafferettslige ideologier (gjengjeldelse, inkapasitering mv.) som forfatteren oppfatter som verdier i det uformelle rettssalssystemet. Randall fant at rettens aktører var svært lite opptatt av slike ideologier som veiledning for valg av straff i konkrete saker. De var opptatt av hva som var "korrekt straff" i den enkelte sak, og da ble slike ideologier ansett som abstrakte tanker med liten praktisk relevans. Dette er likevel ikke til hinder for at strafferettsideologier kan bli brukt som begrunnelser i dommene, og mens instrumentelle ideologier og gjengjeldelse kan fremstå som tankemessige motsetninger, kan de være harmonisk forent i begrunnelsen i en og samme dom.

Bokas temaer er spennende og viktige, og man overraskes i hovedsak ikke av Wandalls funn når det gjelder hvilke forhold som har betydning for at domstolene ilegger ubetinget fengsel. Analysene av datamaterialene underbygger ikke at domstolenes beslutninger om å ilegge ubetinget fengselsstraff, synes å være systematisk påvirket av kontekstuelle normer og ideologier (blant rettssalens aktører) som ikke er fullt legitime innenfor det strafferettslige rammeverket. – Wandall vil likevel ikke forkaste antakelsen om at kontekstuelle normer og ideologier har betydning. I stedet hevder han at å ta beslutninger i domstolene "kan ikke anses som enten rettslig holdbart eller kontekstuellt åpent, rasjonelt eller irrasjonelt, det er begge deler" (s.133). - Hva dette betyr og hvordan denne påstandens holdbarhet eventuelt skal kunne undersøkes empirisk er ikke særlig klart for denne leseren, særlig hvis det skal være prinsipielt mulig å forkaste påstanden som uholdbar.

Leif Petter Olaussen

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Annette Louise Herz: Menschenhandel. Eine empirische Untersuchung zur Strafverfolgungspraxis. Max-Planck-institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 2005, Duncker und Humblot, Berlin, 312 sider.

Berättelser om människohandel, eller trafficking som det också kallas, handlar ofta om en fattig, arbetslös flicka eller kvinna. Hon bor i en förort till en stad i Ryssland eller någon annan del av Östeuropa. Kvinnan som litar på sin pojkvän

eller släkting, övertalas att åka till Sverige, Tyskland, Holland eller något annat land i Västeuropa för att få arbete och ett nytt liv. Istället för ett jobb på en restaurang, väntar henne ett liv i prostitution när hon väl nått det nya landet. Ett sätt att bekämpa människohandeln, som ofta associeras med fattigdom och ojämlikhet, är genom kriminalisering och straffrättslig prövning.

I förhållande till straffrättsystemet diskuteras människohandel ofta i termer av effektivitet. Vad frågan då handlar om är hur straffsystemet på bästa sätt skall kunna åtala och döma fler gärningsmän för människohandelsbrottet. Utgångspunkten för en sådan diskussion är att det är svårt att få till åtal och domar rörande människohandel inom ramarna för nuvarande reglering. Detta anses bero på att brotten är svåra att bevisa, dels på grund av själva utformningen av människohandelsbestämmelsen men också för att den utsatta kvinnans vittnesmål är avgörande och av olika anledningar kan vara bristfälligt, vilket gör det svårare att väcka åtal.

Det övergripande syftet med Annette Louise Herz' avhandling är just att påvisa förutsättningarna för en effektiv straffrättslig prövning gällande människohandel. Dock diskuteras inte närmare vad denna effektivitet innebär i sammanhanget. Inte heller går författaren in på den livaktiga debatten om kriminaliseringens berättigande eller hur regleringen av människohandel kan bidra till offerskapande på individnivå och kanske även i vissa situationer förhindra individuellt aktörskap.

Utgångspunkten för Herz' forskning är de ojämlika förhållanden som enligt henne och många andra råder när det gäller sexuell exploatering. Avhandlingen omfattar hela kedjan i rättsväsendet, från inledning av förundersökning till dom. Avsikten är att visa vilka faktorer som är avgörande för åtal och fällande dom. Från tysk horisont har författaren utfört tre olika undersökningar, en genomgång av aktmaterial, en skriftlig enkätundersökning och slutligen muntliga expertintervjuer. Dessa tre undersökningar bygger på varandra och kompletterar varandra.

Aktundersökningen omfattade analyser av dokument från den straffprocessuella prövningen av mål rörande brottet människohandel. Aktanalysen beskrivs av författaren som utgångspunkten för undersökningen. Här har hon kunnat hitta grundläggande information som sedan bidragit till att utforma såväl enkäten som expertintervjuerna.

Den brettp anlagda *skriftliga enkätundersökningen* var riktad mot praktiker, i detta fall statligt anställda advokater, domare och anställda inom polisen, av vilka de flesta hade lång yrkeserfarenhet. Det omfattande frågeformuläret rörde till exempel olika frågor relaterade till förundersökningen, betydelsen av resurser i straffprocessens olika skeden och hanterbarheten av olika straffbestämmelser. Svarsfrekvensen för enkäten var över förväntan.

Därtill utfördes *expertintervjuer* med trettio personer, bland annat advokater, domare, polisanställda och konsulter från rådgivningsbyråer för människohandelsoffer. Tyngdpunkten i intervjuerna gällde bland annat vad som kännetecknade svårigheter i den straffrätliga prövningen av människohandel, vilka drag som var utmärkande för de utsatta offren, gärningsman och gärning samt betydelsen av olika straffbestämmelser. Här tas endast ett urval av Herz slutsatser upp.

Både enligt enkäten och expertintervjuerna var den vanligaste orsaken till att en *förundersökning* inleddes de kontroller och förtäckta förundersökningsmetoder som genomförs i så kallade red light district-miljöer. Enligt vad som framkom av aktanalysen däremot, hade de undersökta processerna oftast inletts på grund av tips eller annonser, ofta från offret själv. Denna diskrepans kunde enligt författaren antingen bero på att praktikerna antingen överskattade betydelsen av instanser eller på att frågan missuppfattats.

Undersökningen visade som helhet att *offrens* sociala bakgrund motsvarar vad som framkommit av hittillsvarande forskning. Således består offren i undersökningen främst av unga kvinnor som levt under svåra ekonomiska förhållanden i Central- och Östeuropa. Detta är för övrigt något som även betonas i internationella dokument och nationell straffrättslig lagstiftning rörande människohandel.

När det gäller *tillvägagångssätten* för människohandel betonade de tillfrågade i enkätundersökningen att offren riskerade utsättas för omfattande våld och tvång under hela fasen av människohandelsförbandet. Vid rekryteringen i hemländerna användes vilseledande i första hand medan våld- och tvångspåverkan var vanligast vid överföringen till prostitution i Tyskland. Sistnämnda framkom också av aktanalysen medan de intervjuade betonade betydelsen av psykiska påtryckningar i denna fas. Förklaringen var enligt dem att gärningsmännen här inte var hänvisade till fysiskt tvång eftersom offren redan var utsatta, rädda för att bli utvisade, hjälplösa på grund av bristande språkkunskaper eller få sociala kontakter och så vidare.

Förövarna, som till 85 procent var män, var enligt undersökningen till övervägande del icke tyska medborgare och de flesta var gifta.

Till undersökningens förtjänster hör att den är omfattande och heltäckande. Många frågor behandlas. De olika metoderna är så vitt jag kan bedöma väl avvägda och väl genomförda. Undersökningens förtjänstfulla omfång kan förvisso också bli ett problem. Det är många trådar att dra i och detta görs inte alltid. Personligen kan jag sakna en diskussion kring straffsystemets vara eller inte vara i förhållande till människohandel och migration.

Ulrika Andersson
Lunds universitet